

“İNCE DEMOKRASİ”NİN BASINA GÖSTERDİĞİ İNCELİK: DEMOKRAT PARTİ’NİN İLK SEÇİM DÖNEMİNDE (1950-54) BASIN POLİTİKASI

Dr. Öğr. Üyesi Gül Karagöz Kızılca

Ankara Üniversitesi

ORCID: [0000-0002-6569-5734](https://orcid.org/0000-0002-6569-5734)

ROR ID: ror.org/01wntqw50

• • •

Öz

Bu çalışma, Demokrat Parti’nin (DP) “altın yılları” (1950-1954) olarak nitelenen dönemdeki basın politikalarını incelemektedir. Çok partili sisteme geçiş sürecinde daha fazla demokrasi vaadiyle yola çıkan DP, başlangıçta basın ile güçlü ilişkiler geliştirmiştir. Ancak bu çalışmanın temel savı, DP’nin iktidara geldiği günden itibaren gücünü korumak için basını sistemli bir şekilde kontrol altında tutmayı amaçladığıdır. Bu, DP’nin milli iradenin tek temsilcisi olduğu iddiasının sonuçlarından biridir. 1950-1954 dönemi, genellikle basın özgürlüğü açısından olumlu bir dönem olarak değerlendirilse de bu araştırma, partinin basını yönlendirme ve muhalif sesleri bastırmaya yönelik bilinçli politikalar yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Dönemin gazeteci anıları, yasa ve yönetmelikleri, Meclis tutanakları ve arşiv belgeleri ile ve konu üzerine yapılmış araştırmalara dayanan çalışma, DP’nin basını kontrol altına almak için kullandığı ekonomik ve yasal mekanizmaları incelemektedir. Çalışmanın bulguları, DP’nin basın politikalarının tepki niteliğinde değil, iktidarını sağlamlaştırmak ve gazetecilik özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla bilinçli bir şekilde oluşturulduğunu göstermektedir. Bu çalışma, basın tarihi alanına katkı sağlayarak, DP’nin ilk seçim dönemindeki basınla ilişkisini eleştirel bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Demokrat Parti, Basın politikası, Basın denetimi, Basın özgürlüğü, İnce demokrasi

The Delicacy of “Subtle Democracy” Towards the Press: Press Policy During the Democrat Party’s First Election Period (1950-54)

Abstract

This study examines the press policies of the Democrat Party (DP) during the period often referred to as its “golden years” (1950-1954). Having come to power with the promise of greater democracy during the transition to a multi-party system, the DP initially developed strong relations with the press. However, the central argument of this study is that from the very first day in power, the DP systematically aimed to keep the press under control to maintain its authority. This is one of the consequences of the DP’s claim to be the sole representative of the national will. Although the 1950-1954 period is generally considered a positive era for press freedom, this research reveals that the party consciously implemented policies to steer the press and suppress dissenting voices. Based on primary sources such as journalists’ memoirs, laws and regulations, parliamentary records, and archival documents, as well as previous research on the subject, this study examines the economic and legal mechanisms used by the DP to control the press. The findings demonstrate that DP’s press policies were not merely reactive but were deliberately designed to consolidate power and restrict journalistic freedom. By contributing to the historiography of the press, this study critically re-evaluates the DP’s relationship with the media during its first electoral term.

Keywords: Democrat Party, Press policies, Control of the press, Press freedom, Subtle democracy

* Makale geliş tarihi: 26.02.2025
Makale kabul tarihi: 05.04.2025
Erken görünüm tarihi: 13.05.2025

Yazar email: gkaragoz@yahoo.com

“İnce Demokrasi”nin Basına Gösterdiği İncelik: Demokrat Parti’nin İlk Seçim Döneminde (1950-54) Basın Politikası

Giriş

Demokrat Parti (DP), 14 Mayıs 1950’de daha fazla demokrasi getireceği savıyla ve “Yeter söz milletin” sloganıyla iktidara gelmiştir. Destekleyenlerince 1950-60 arasında üç kez seçim kazanan ve demokratikleşme yönünde önemli adımları atan bir aktör; ancak dönemi yaşayanların büyük çoğunluğunca, Türkiye’de hukuk devleti kavramını tanımamanın ve keyfi biçimde kararnamelerle devletin işleyişini değiştirmenin önemli bir sorumlusu sayılan DP, siyaset bilimi (Eroğul, 1970), siyasi tarih (Albayrak, 2004), siyasal iletişim (Atalay, 2024), uluslararası ilişkiler (Kılıç & Kalkan, 2021) alanındaki akademik çalışmaların ilgi odağında olmaya devam etmektedir. Kuşkusuz bunda DP’nin, hem tek parti yönetimine demokratik bir seçimle son vermesi hem de hukuk dışı yöntemlerle toplum üzerinde uyguladığı baskı gerekçesiyle 1960’ta askeri müdahaleyle yönetimden uzaklaştırılmasının etkisi bulunmaktadır.

Basının büyük desteğini alarak seçimleri kazanmakta gösterdiği başarı ve basınla dalgalı bir seyir gösteren ilişkileri nedeniyle, DP’nin basına yaklaşımının basın tarihçileri açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) döneminde çıkartılan Basın Yasası (1931) ile kıyaslandığında özgürlükçü olarak adlandırılabilir bir yasaya kavuşan basın (1950), yine aynı DP iktidarında, CHP’nin tek parti yönetiminde karşılaşmadığı ağırlıkta yasaklar ve kısıtlamalarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Türkiye’de basın tarihi çalışmalarına gösterilen ilginin görece sınırlılığına rağmen (Karagöz Kızılca, 2024), DP döneminde gazetelerin ve gazetecilerin karşılaştığı kısıtlamalar, sorunlar ve gelişmeler çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır (Alacı, 2021; Alemdar, 2014a; Emre Kaya, 2011; Erdoğan, 2024; Kabacalı, 1990; Pelivan, 2024; Yıldız, 1996). Söz konusu çalışmalar, DP’nin basına karşı rıza ve tahakküme dayalı ilişkilerinin ayrıntılı incelenmesi, DP dönemi basın politikalarının bütünlüklü ve eleştirel bir değerlendirmesinin yapılması için önemli veriler sunmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmalarda daha önce görülmeyen ama son yıllarda belirmeye başlayan bir diğer yaklaşım, DP ve basın

* SBF Dergisi, kendi atıf tarzını uygular. Çalışmanızın bu atıf tarzına uygun olduğundan emin olmak için kılavuzumuzu inceleyiniz.

arasında giderek artan gerilimin “muhalif basın”ın eleştirilerinden kaynaklandığıdır. DP’nin basınla iktidara gelmeden olumlu ilişkiler kurduğu, bu iletişimin iktidara geldikten sonra da aynı seyirde devam ettiği savlanmaktadır. Bu iddiaya göre “muhalif basın”ın eleştiri ve hakaret arasındaki farkı bilmemesi yaşanan gerilimin kaynağıdır (Demirel, 2011; Emre Kaya, 2023).

Bu çalışmada, Metin Toker’ın tanımlamasıyla DP’nin “altın yılları” (Toker, 1991b) olan 1950-54 arasında basın politikasının bütünlüklü bir bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için dönemin gazeteleri, yasa ve yönetmelikleri, Meclis Tutanakları, Cumhuriyet Arşivi belgeleri ve dönemi yaşayanların tanıklıklarından yararlanılmıştır. Çalışma için 1950-54 yıllarının seçilmesinin nedenlerinden biri, DP’nin iktidara geldiği dönem ve sonrasında basına yönelik bir politikasının olmadığı savının (Demirel, 2011; Som, 2008, s. 41) reddidir. Bu sav, üç seçim kazanıp beş kez hükümet kuran DP’nin programlarında gazeteler ve radyoya ilişkin bir iletişim politikasının açıklanmamasından kaynaklanmaktadır. Buna göre DP, değişen gündemine uygun olarak basın ile ilişkilerini zaman içerisinde belirlemektedir. Bu çalışmanın temel savı ise, DP’nin yönetime geldiği günden itibaren önce hukuki çerçevede yaptığı küçük ve tepki çekmeyen düzenlemelerle sonrasında iktidarının devamı için yargıyı araçsallaştırarak ve kamu kaynaklarını politikalarını destekleyen bir basın yaratmak için kullanarak, gazeteleri ve gazetecileri planlı olarak kontrol altında tutan bir anlayışla hareket ettiğidir. Dolayısıyla bu makalede, basınla ilişkilere belirli bir amaç çerçevesinde biçim verildiği gösterilecektir. Söz konusu amaç, DP’nin iktidarı terk etmeme konusunda duyduğu kararlılıktır.

1950-1954 döneminin seçilmesinin diğer nedeni, bu yıllara ilişkin basın tarihi yazımında DP’nin basına yönelik destekleyici ve özgürleşmeyi sağlayacak politikalar yürüttüğü iddiasıdır (Bulunmaz, 2012; Gevgilili, 1981).¹ Bu çalışmada ise basın için olumlu adlandırılabilir kimi gelişmelerin dönemi sorundan uzak göstermeye yetmeyeceği gibi, DP tarafından atılan kimi adımların, kendi çıkarları doğrultusunda basını biçimlendirmede kullanılan yöntemler olduğu iddia edilmektedir. Çalışmada ilk olarak DP’nin iktidara gelmeden önce basın ile ilişkilerine değinilecek, daha sonra 1950-1954 arası basına ilişkin yasal düzenlemeler ve politikalar rıza ve denetimin kurulmasında araçsallaştırılmaları açısından incelenecektir.

1 Gevgilili, bu yılları “beyaz devrim” dönemi olarak adlandırmaktadır (Gevgilili, 1981, s. 79).

1. İktidar Öncesi DP'nin Basınla İlişkileri (1946-1950)

7 Ocak 1946'da kuruluşundan 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlere dek basın, DP için iktidar mücadelesinde kazanılması gereken bir aktördür. 1946-1950 arasında DP'nin basına yaklaşımı bu amaç çerçevesinde belirlenmiştir. Celal Bayar, DP'nin kurulduğu günün ertesi yaptığı açıklamada basından destek istemiştir: “[...] Memleket yeni bir devre girmek üzeredir. Bunu halkın huzurunu bozmadan başarmak lazımdır. [...] Gazetecilerin bu memleket davasını elbirliği ile halletmek zorunda, efkârı umumiyyeye bizi olduğumuz gibi tanıtmak için bir vaziyet vardır. Matbuatın bu büyük davada üzerine düşen vazifeyi yapacağına kanıyız.” (Vatan, 8 Ocak 1946).

DP, basının desteğini almakta güçlük yaşamamıştır. Basın açısından 1946 yılı, 23 yıllık tek parti rejiminin basına ilişkin uygulamalarından ve çok partili sisteme geçilmemesinden duyulan yorgunluğun arttığı bir dönemdir. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında basın üzerindeki denetim ve kısıtlamalar yorgunluğu artırmıştır. Gazeteler, II. Dünya Savaşı biter bitmez Türkiye’de artık demokrasiye geçilmesinin zamanı geldiğini belirten yayınlar yapmıştır. Faşizm karşında demokrasi cephesinin savaşı kazanması, gazeteciler cephesinde tek partili rejimin son bulması için gerekli motivasyonu yaratmış görünmektedir. Bu dönemde *Tan*’da Zekeriya Sertel, Cami Baykurt gibi önemli gazeteciler tek parti sistemine son verilmesi ve parlamenter sisteme geçilmesi yönünde kampanya başlatmışlardır (Sertel, 1968, ss. 245-255). Türkiye’nin Savaş sonrası içinde bulunduğu uluslararası ortam da basının siyasal özgürlüklerin arttırılması yönündeki talebine uygundur. Savaşa girmeyen Türkiye, savaş sonrası ABD ve SSCB çevresinde biçimlenen iki kutuplu dünya düzeninde seçimini Batı’dan yapmış ve çok partili sisteme geçmek için liberalleşme yönünde bazı adımların atılmasına karar verilmiştir (Eroğul, 1970). Dönemin aydınları ve gazetecileri CHP’nin devlet kurumlarını denetlemede tekeli hale gelmesinden şikayetlerini dile getirmekte, yeni bir seçenek gereksiniminden söz etmektedir (Ahmad, 1996, s. 57).

Savaş döneminde ordu her an hazır bekletilmiş ve bunun sonucunda nüfusun büyük bölümü seferberlik ortamının yarattığı ekonomik zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bir yandan da temel tüketim mallarının temininde yaşanan sıkıntıların yarattığı karaborsadan yararlanan yeni bir varsıllar sınıfı ortaya çıkmıştır. Çok partili sisteme geçiş hazırlığında olan CHP’nin yönetici kadrosu, iktidarda söz sahibi olmak isteyen bu yeni sınıfı rahatsız eden toprak reformu ve ormanların devletleştirilmesi kararlarını almıştır. Ancak bu kararlar, egemen olma iddiasındaki yeni zenginlerin rahatsızlığıyla CHP

içerisinde bir muhalefet ve sonunda DP'nin doğmasına neden olmuştur (Eroğul, 1970, ss. 1-17).

DP, kuruluş aşamasından itibaren iktidara gelebilmek için geniş halk kitlelerinin ve dolayısıyla bu kitleyi etkileyebilme gücüne sahip basının desteğini almanın bilinciyle hareket etmiştir. DP, basının savaş sırasında hükümetin uyguladığı kısıtlamalardan bıkkınlığı ve yönetimde değişim isteğini, kendi lehine başarılı biçimde kullanma yeteneğini göstermiştir. Başarısı, basın özgürlüğünü savunmasından ve iktidara gelmesi durumunda yeni bir basın yasası çıkaracağı sözünü vermesiyle basını yanına çekmesinden kaynaklanmaktadır.

DP'nin kurulmasına giden süreçte ve sonrasında, muhalefet adayını destekleyen birçok gazete bulunmaktadır. Bunlar arasında *Vatan*², *Son Posta*, *Cumhuriyet*, *Tasvir*, *Yeni Sabah*, *Milliyet*, *Hürriyet* ve *Zafer* hatırlanabilir. CHP yönetimini destekleyenler ise *Son Telgraf* ve *Gece Postası*, *Vakit*, *Ulus* ve *Akşam* gazeteleridir. Bununla birlikte, DP'yi destekleyen gazeteler çoğunluktadır.³ İktidarda bulunan CHP de çok partili yaşama geçiş sürecinde gazetelerin ve halkın desteğini kaybetmemek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bunlardan basına yönelik olanlarından ilki, 1 Ekim 1947'de yapılması gereken seçimleri 21 Temmuz 1946'ya alma kararı sonrası, 1938 yılında kurulan Türk Basın Birliği'ni 18 Haziran 1946'da kaldırmasıdır.⁴ Diğerisi ise Meclis'e getirdiği Basın Yasası

2 Ahmet Emin Yalman'ın çıkarttığı *Vatan*, 80 binlik tirajıyla ve liberal görüşleri savunusuyla DP'nin en önemli destekçilerindendir. Ancak çok satmasının nedeni Cüneyt Arcayürek'e göre, gazeteyi çıkaran Yalman'ın liberal düşünceleri değil Türkiye'de aydın kesimin, özlemlerini gerçekleştirebilmek için CHP'ye karşı bir partinin kazanması gerektiğini düşünmesidir. Arcayürek'in ifadesiyle Yalman *Vatan*'da, "bütün yurttan serpilen muhalefetin sesi görevi"ni üstlenmiştir (Arcayürek, 1985, ss. 100-101). Yalman, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi DP muhalefetine ünlü isimleriyle sık sık buluşmaktadır (Arcayürek, 1985).

3 Gazetelerin tutumları DP iktidara gelip, basını denetlemek için hukuki birtakım düzenlemeler ve mali yaptırımlar getirdikçe değişecektir. Örneğin *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Hürriyet* iktidara gelişi öncesi ve ilk seçim döneminde DP'yi desteklemiş ancak hükümetin bazı uygulamalarından rahatsızlık duyunca desteğini çekmiştir. Bu konuda bkz. (Karakuş, 1977, ss. 219-222; Topuz, 2003, s. 217).

4 Yasa ile kurulan Türk Basın Birliği (TBB), gazetecilik meslek tanımı yapmakta, gazetecilerin hak ve sorumluluklarını düzenlemektedir. Yasaya göre artık gazetecilik yapabilmek için Birliğe üye olunması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca Birlik gazetecilerin uymaları gereken etik kuralları izlemekle de yükümlüdür. Ancak TBB'nin kuruluş amacı ve faaliyetleri konusunda literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, yeni kurulan devletin sorumlu yayıncılık anlayışını geliştirmek üzere gazetecilerle işbirliği içerisinde atılan bir adımdır; diğer görüşe göre siyasal iktidarın basını denetleme çabasının ortaya çıkardığı bir kurumdur (Alemdar, 2017d; Uzun, 2010; Üstün, 2020).

tasarısıdır. Buna göre CHP, 1931 Matbuat Kanunu ile gazete kapatma yetkisini hükümete veren 50. maddeyi kaldıracaktı. Ancak CHP'nin bu hamlesini DP başarılı bir biçimde kendi lehine kullanmayı bilmiştir. Adnan Menderes tasarı çerçevesinde TBMM'de yaptığı konuşmada, basın özgürlüğünü Türklerin doğal haklarından saymakta ve yurttaşın bireysel ve politik diğer hak ve özgürlüklerinin güvencesi olduğunu söylemektedir:

“Muhalefet partileriyle müstakil kanaat sahibi yurttaşların en müessir mücadele vasıtası da matbuattır. Hele bizim gibi Devlet, parti ve millet anlamları henüz birbirinden lâıkiyle ayırd olunamıyan ve Meclislerinde muhalefetin veya müstakil kanaat sahibi yurttaşların hiç veya pek az temsilcisi bulunan memleketlerde matbuat hürriyeti, milyonlar ve milyonlarca vatandaşın, fikir ve kanaat kalesi olmak ehemmiyetindedir. Hususiyle hak ve hürriyetlerin henüz tam teminat altına alınmadığı memleketlerde azlıkta oldukları farz olunanların hakikatte çokluğu teşkil etmekte oldukları sık görülen bir vakiadır. Bu takdirde ise matbuat hürriyeti daha üstün bir önem arz eder.

[...] Arkadaşlar; yürürlükte olan Matbuat Kanunu umumi olarak denilebilir ki, demokratik ölçülere göre geri bir manzara arz etmektedir.” (TBMM Tutanak Dergisi, D: 7, C: 24, B: 64, 13 Haziran 1946: 269-270).

Bu “geri manzara”dan kurtulabilmenin yolu da DP'yi iktidara taşımaktır. DP için basın özgürlüğünü savunmak, gazete ve dergilerden gereksindiği desteğin alınmasında oldukça işlevsel bir öneme sahiptir. CHP'nin politikalarından ve tek parti iktidarından rahatsızlık duyan basın ve aydınların DP tarafına çekilmesinin, kamuoyu oluşturulmasında ve halkı DP etrafında birleştirme konusunda büyük bir önem taşıdığı açıktır.

2. İktidara Geliş ve Basına İlişkin İlk Uygulamalar

DP birikmiş bir toplumsal muhalefeti basın aracılığıyla örgütleyerek sandığa yansıtabilmiştir. 14 Mayıs'ta seçimleri kazanıp 22 Mayıs'ta iktidarı resmen devralmıştır. DP üzerine yapılan çalışmalarda, seçimleri kazanmadan gazeteciler ve gazete sahipleri ile yakın ilişkiler geliştiren partinin, basına karşı yaklaşımının küçük pürüzlerle birlikte 1954 yılına dek aynı olumlu havada geçtiği genel kabul gören bir varsayımdır. Bu nedenle 1950-1954 yılları arasında basın ve DP'nin olumlu ilişkileri “balayı” sözcüğü ile tanımlanmıştır (Bulunmaz, 2012; Eroğul, 1970; Toker, 1991b; Topuz, 2003, s. 194).

DP dönemine odaklanan çalışmalarda, ağırlıklı olarak 1954 yılı ve sonrası DP ve basın arasında ilişkilerin bozulduğu dönem olarak kabul edilir. Ancak DP'nin iktidara gelişi ilk günden başlayarak yakından incelendiğinde, bu

iddianın aldatıcı olduğunu görmek mümkündür. Yaşanan ilk örnek, Basın Kanunu’nun çıkarılmasına ilişkindir. Bu süreçte gazeteciler ve Başbakan arasında deneyimlenen pürüz, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın zamanında müdahalesi nedeniyle pek de dikkatleri çekmemiş ve basın tarih yazımında gereğince yer almamıştır. Seçimler öncesinde sık sık basına özgürlük vaat eden ve seçim sonunda başbakanlığı üstlenen Adnan Menderes, göreve başladığı andan itibaren verdiği sözleri unutmuş görünmektedir. Beklenebileceği üzere basın emekçileri, gazete sahipleri ve yazarlar kendilerine seçim öncesinde verilen sözlerin yerine getirilmesi umudunu taşımaktadırlar. Bu umutla, Gazeteciler Cemiyeti’nde İstanbul Üniversitesi’nden hukuk profesörlerinin de katılımıyla bir Basın Yasası tasarısı hazırlanmaktadır (Faik, 2001b, s. 103). Ancak bununla ilgili bir gelişme olmamaktadır. 28 Haziran 1950’de gerçekleştirilen CHP Kurultayı ertesi gazeteciler Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu’ndan Başbakan ile bir görüşme ayarlamasını istemişlerdir. Görüşmede üç gazeteci, Başbakan ile Basın Yasası konusunda konuşma fırsatını yakalayacaklarını düşünmüşlerdir. Tasarı çalışmasına ve görüşmeye katılanlardan biri, Bedii Faik’tir. Başbakan Menderes’le görüşen diğer iki gazeteci ise Gazeteciler Cemiyeti tarafından Ankara’ya gönderilen Hayri Alpar ve Şevket Rado’dur (Faik, 2001b, s. 109). Kurultay sonrası yapılan görüşmede bu üç gazetecinin fark ettiği, Menderes’in Basın Kanunu yerine CHP üzerine konuşma isteğidir. Gazeteciler Basın Kanunu’ndan söz açma fırsatını bulamazlar; ancak Başbakanın da tepkisini çekmek istemediklerinden seslerini de çıkarmazlar. Menderes’in henüz iktidarının ilk ayında gazetecilerle görüşmesinde üzerinde durduğu konu, bazı basın mensuplarını kendi tarafında zannederken onların CHP’yi mağdur gibi gösterdiklerinden duyduğu rahatsızlıktır. Ancak bu görüşme sırasında Menderes’in bazı ifadeleri, gelecek günlerde basının deneyimleyeceklerine dair az da olsa ipucu verir gibidir:

“Her görülen yanlışlığımızı ve anlaşılmayan icraatımız kadar, görüp tespit ettiğiniz bir suiistimali hemen yazmak yerine, önce bize bildirmeyi, ben dost gazetecilik sayarım. Eğer bildirdiğiniz halde düzelmediğini görürseniz, öyle bir şey olmaz ya, o zaman tabii istediğinizi yazmak şart olur” (Faik, 2001b, s. 114).

Başbakan, gazeteciliğin ilkelerine aykırı bir “dost gazetecilik” tanımı yapmış ancak gazetecilerin heyecanla değiştirilmesini beklediği Basın Yasasına değinmemiştir. Faik, bu görüşmenin iktidardaki Menderes’in muhalefetteki Menderes’ten çok farklı olacağını ilk hissettiği an olduğunu kaydetmektedir (Faik, 2001b, s. 114). Gazeteciler ertesi gün Samet Ağaoğlu ile görüştüklerinde Ağaoğlu, bir Basın Kanunu çıkarmanın Başbakanın öncelikli işleri arasında bulunmadığını açıklamıştır (Faik, 2001b, s. 115). Oysa ki aynı Menderes henüz 13 Haziran’da DP Meclis Grubu’nda yaptığı konuşmada “Matbuat Kanunu’nu

tam demokratik bir şekilde yeniden ele alma” kararında olduklarını açıklamıştır (Kılçık, 1991, s. 59). Görünen o ki Menderes, bir topluluğa seslendiğinde demokrasi ve hürriyetin gerekliliğine vurgu yapmakta, özel görüşmelerde ise bunların öncelikli hayata geçirilmesi gereken konular olmadığını belirtmektedir.

Gazeteciler Cemiyeti’nin isteğiyle Ankara’ya gelmiş gazeteciler, Cemiyet Başkanı Burhan Felek’e durumu bildirdiklerinde Felek, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşmeleri tavsiyesini vermiştir. Bayar’ın gazetecilere tavrı Başbakan Menderes’ten farklıdır. Başbakan ile görüşmelerinde hayal kırıklığına uğrayan Bedii Faik, Hayri Alpar ve Şevket Rado, Cumhurbaşkanı tarafından sıcak bir ilgiyle karşılanmışlardır. Bayar, yıllardır desteğini gördükleri basına olan borcun ödenmesi gerektiğinin bilincinde görünmektedir. Bayar’ın tanımıyla “ince demokrasi”⁵ (Toker, 1991a, s. 11) döneminde DP, basının desteğine hala gereksinim duymaktadır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı’na göre: “Demokrat Parti de kanatlarına kuvvet veren unsurun basın olduğunu bilmek ve bunun karşılığını vermek zorundadır” (Faik, 2001b, s. 119).

3. Basın Kanunu’nun kabulünden Kore Savaşı’na Basın ile İlişkiler

Basın Kanunu, Menderes’in erteleme çabasına rağmen; Bayar’ın desteği ve gazetecilerin ısrarlı istekleri doğrultusunda da olsa DP iktidarının ikinci ayı olan 15 Temmuz 1950’de Meclis’de kabul edilmiş, 24 Temmuz 1950’de *Resmi Gazete*’de yayımlanmıştır (“5680 sayılı Basın Kanunu”, 1950). 5680 Sayılı Kanun gazetecilerin özlediği demokratik basın ortamını sağlayacak hukuki çerçeveyi sağlamaktadır. Yasa, 1931 Basın Kanunu’nun kısıtlayıcı düzenlemelerini içermemektedir. 1950 Yasasının 8. maddesi, 1931 Yasası’nda yer alan gazete ve dergi çıkarmak için hükümetten izin alma kuralını kaldırmıştır. Artık gazete ya da dergi çıkarılacağına dair bildirim vermek yeterlidir. Yine yasa kapsamında gazete sahibinin cezai sorumluluğu, itibarı zedelenmiş kişilerin basında çalışmasını engelleyen hüküm kaldırılmış ve basın davalarının özel mahkemelere devredilmesi kabul edilmiştir. Böylece, 1950 seçimleri öncesinde basın ve DP arasında rızaya dayalı kurulan yakınlık Basın Yasası’nın kabulüyle perçinlenmiştir. Bununla birlikte, DP açısından özgürlükçü bir basın yasasının çıkarılması bunun koşulsuz uygulanacağı anlamına gelmemektedir.

Yasanın *Resmi Gazete*’de yayımlanışından yalnızca bir gün sonra 25 Temmuz’da DP’nin basına ilişkin tutarlı olmayan tavrının bir örneğini gösterecek önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu tarihte, Anayasanın açık hükmüne

5 Bayar, 1950-1954 arasını ince demokrasi dönemi olarak adlandırmaktadır. Bunu ilk kez 1954 seçimlerinin kazanılması sonrası ifade etmiştir.

aykırı bir biçimde, konuyu Meclis'e getirmeksizin Bakanlar Kurulu'nda gizli bir oturum ile Kore Savaşı'na katılma kararı alınmıştır. Bu kararın ilk sonucundan henüz bir gün önce özgürlükçü bir Basın Yasası'na kavuşan basın da olumsuz biçimde etkilenecektir. 14 Temmuz 1950'de kurulan Behice Boran başkanlığındaki Türk Barışseverler Cemiyeti, Kore'ye asker gönderme kararını tepki ile karşılayarak, TBMM'ye bunu kınayan bir telgraf çekmiş ve görüşlerini kamuoyuna açıklayan bir bildiri hazırlamıştır. Bildiri derneğin kuruluş tüzüğü ile uyumlu biçimde⁶, yayımlanmak üzere gazetelere gönderilmiştir. Bildiri on yedi gazete tarafından yayımlanmıştır. DP'nin buna karşı tavrı ise Ankara, İstanbul ve İzmir'de gazete sorumlularının Kore Savaşı kararı aleyhine yazı yayımladıkları gerekçesiyle savcılıklara çağırılmasıdır (Gevgilili, 1981, s. 75). Aslında bu tavır DP'nin kendisine karşı gösterilecek en küçük bir muhalefete karşı aldığı tedbirlerin ne ölçüde sertleşebileceğinin erken bir göstergesidir.

4. Anadolu Ajansı

Yine 1950 Haziran'ında yaşanan ve üzerinde pek durulmayan bir gelişme hükümetin Anadolu Ajansı (AA) Yönetim Kurulu'nda üye sayısını kendi lehine beşe çıkarmak istemesidir ki takip eden yıllarda kurul üyelerinin tamamı DP hükümetince değiştirilecektir (Alemdar, 1996, s. 98). DP, iktidara gelişinin hemen ertesinde Ajans üzerinde hükümet kontrolünü arttırmak için söz konusu girişimde bulunmuştur. Bu durumu, seçimi kazanırsa iletişim araçlarının iktidarda bulunduğu süre boyunca nasıl kendi denetimine geçirileceğine dair DP'nin çekirdek kadrosunun bir plan yaptığının göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Tek parti döneminde çoğu zaman bir propaganda aracı olarak çalışan AA, DP tarafından özerk bir yapıya kavuşturulmadığı gibi Ajansın hükümetin politikalarının destekleyicisi biçiminde hareket etmesi için çaba gösterilmiştir. Hatta Kore Savaşı konusunda olduğu gibi, AA'nın DP çizgisinde haber hazırlaması hükümet için bir övünç konusudur (Alemdar, 1996). Sunar'a göre, DP'nin seçim başarısında CHP'den devraldığı halkçı ideolojiyi popülist biçimde yeniden yorumlaması etkili olmuştur. DP bir yandan kitle desteği alabilmek için politikalar geliştirmiş, diğer yandan da bürokratik elitlerin gücü ve muhalefet karşısında zayıf düşmemek için uğraşmak zorunda hissetmiştir (Sunar, 1988, s. 2081). Bunları yaparken etkili bir araç olarak

6 Tüzükte, "şerefli ve sağlam bir barışın kurulması için kanunlarımızın çerçevesi içinde gerekli faaliyet ve neşriyatta bulunmak" ifadesi yer almaktadır. Devamında, "[...] çalışmalarının ilk adımı, matbuatımızın kendisine destek olmasını, memleketin bu hayati davası bakımından, lüzumlu addetmektedir" ("Türk Barışseverler Cemiyeti'nin basına tebliği", 1950) denilmektedir. Gazeteler de kendisinden bekleneni yapmış, bildiriye yayımlamışlardır.

kullanılması gereken basına haber kaynağı görevini üstlenen Anadolu Ajansı'nın henüz ilk günlerden başlayarak denetim altında tutulması, iktidarının sürekliliğini sağlama amacı taşıyan bir parti politikaları açısından beklenebilir bir sonuçtur; tıpkı güçlü bir muhalefet üretebileceği düşünülen sol basını baskı siyasaları ile susturmaya yönelmesi gibi.

5. Sol Basına Karşı Alınan Önlemler ve Yayın Yasakları

DP'nin kuruluş aşamasında, sol cemahta yer alan gazeteler Türkiye'de bir muhalefet partisinin gerekliliği düşüncesi ve demokrasi vurgusuyla DP'ye destek vermişlerdir. Bunlar arasında en önemlisi, Zekeriya ve Sabiha Sertel tarafından çıkarılan *Tan* gazetesidir. Zekeriya Sertel, Menderes ve Bayar ile aynı hareketin içerisinde yer almak istememekle birlikte; tek parti rejiminin son bulması gerekliliği düşüncesi, ama aynı zamanda Atatürk dönemi Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın ricası ve yeni kurulacak partinin kimi ilkelere⁷ uyacağına söz vermesi nedenleriyle DP'nin kuruluş sürecinde yer almıştır (Sertel, 1968, ss. 260-261). Ancak bu işbirliği uzun ömürlü olmamıştır. İlk pürüz, Menderes'in Toprak Kanunu tasarısı üzerine kaleme aldığı yazıyı Sertel'in *Tan*'da basmayı reddedişi üzerine çıkmış; kısa bir süre sonra Ankara'da Menderes evine yemeğe davet ettiği Sertel'e komünist olup olmadığı sorusunu yöneltmiştir (Sertel, 1968, ss. 263-264). Ancak DP'nin kurucuları ve Sertel arasındaki kopuş, *Görüşler* dergisinin basılması sonrası gerçekleşmiştir. *Görüşler*, kuruluş sürecindeki muhalefet cephesinin yayın organı olarak düşünülmüştür. Basıldığı gün tükenen derginin ilk sayısı 1 Aralık 1945'te çıkmıştır. *Görüşler*'in ilk sayısında tek şef ve parti sisteminin demokratik hak ve özgürlüklerin gelişmesinin önüne geçişi anlatılmış ve ilk sayfada Celal Bayar, Adnan Menderes, Tefik Rüşti Aras ve Fuat Köprülü'nün fotoğraflarına yer verilmiş, bir sonraki sayıda bu isimlerin yazılarının yayımlanacağını duyurusu yapılmıştır. *Görüşler*'in çıktığı günlerde *Tan* ve Serteller, Hüseyin Cahit'in *Tan*'in'i, Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan*'ı, Asım Us'un *Vakit*'i, *Cumhuriyet* ve *Akşam* gibi bazı gazeteler tarafından Türkiye'den toprak istediği iddia edilen SSCB ile Atatürk döneminde olduğu gibi barışçıl politikalar izlenmesi gerektiğini savundukları ve "kızıl" oldukları gerekçesiyle hedef gösterilmektedir. 4 Aralık 1945'te *Tan* Matbaası, hükümetin de göz yummasıyla, kalabalık bir grup tarafından basılmış, tahrip edilmiş ve

7 Bu ilkeler arasında burjuva demokratik hak ve özgürlükleri savunmak, ileri devletçi olmak, dış politikanın temelinde Türk-Sovyet dostluğunun olması ve Türkiye'nin bağımsız ve barışçı olması bulunmaktadır.

bunun sonucunda yayınına son vermek zorunda kalmıştır.⁸ Kuruluş aşamasında olan DP’den “Tan Baskını”na verilen tepki ise, DP’nin iktidara gelmesi durumunda sol basına karşı yapılacakların ilk işareti olarak yorumlanabilir. Muhalefet cephesinin ilk tepkisi, Tan Baskını ertesi sessizliğe gömülmek olmuştur. Daha sonra *Vatan*’ın sahibi Yalman’ın yönlendirmesiyle Bayar ve Menderes, *Görüşler* ile ve dolayısıyla sol ile hiçbir ilgilerinin olmadığını açıklamışlardır. Tan Olayı sonrası, DP kurucularının da desteğiyle Türkiye’de çok partili sisteme geçişte rejimin sola kapatılması söz konusudur (Berkes, 1997, ss. 355-356) .

Bayar ve Menderes’in Tan Baskını sonrası Serteller ve *Görüşler* ile hiçbir ilgilerinin olmadığı yönündeki açıklamaları, bir ay sonra 7 Ocak 1946’da resmen kurulan DP’nin gelecekte sola ve sosyalist basına karşı partilerinin izleyeceği tutum hakkında ipucu vermiştir. Sola dair tutumları, seçimden sonra Menderes’in Meclis’te yaptığı konuşmada kesin olarak ortaya konulmuştur:

“[...] millete mal olmuş inkılâplarımızın korunmasından bahsetmiştik. Bu konuda bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökten temizlemek için icab eden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizliyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. [...] Ancak bu suretledir ki, mizah veya siyasi tenkid kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatta düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir” (TBMM Tutanak Dergisi, D: 9, C: 1, B: 3, 29 Mayıs 1950, ss. 29-31).

Başbakan Menderes’in konuşmasında “aşırı sol cereyan” olarak nitelendirdiklerine karşı ilk uygulaması, yukarıda anılan, Kore Savaşı kararına ilişkin Türk Barışseverler Cemiyeti üyeleri tarafından hazırlanan bildirinin gazetelerde yayımlanmasına gösterdiği tepkidir. Daha sonra beraat etseler de bildiriye basan gazete yöneticileri hakkında davalar açılmıştır.

8 Sertel çifti, bu olaydan sonra tutuklanmış, ABD’ye başarısız bir iltica girişiminde bulunmuş ve sonunda can güvenliği endişesiyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Alemdar, 2014b). Zekeriya Sertel anılarında, CHP hükümetinin polis takiplerinden şikayet eden, “Tekrar iktidara gelirim, ilk işim vatandaşın hürriyetine yapılan bu haksız tecavüzü kaldırmak, adamların arkasına polis takılmasını yasak etmek olacaktır” diyen Celal Bayar’ın DP iktidara geldiğinde yaptığı ilk işin Sertel’i polis takibine almak olduğunu yazmaktadır (Sertel, 1968, s. 242).

DP'nin komünizmle mücadele gerekçesiyle sol basına karşı tavrı iktidarı boyunca tutarlı bir devamlılık içindedir. Bu durumun somut göstergeleri tutuklamalar ve yayın yasaklarıdır. DP hükümeti Ekim 1951'de, komünizmle mücadele adı altında sol eğimde olanlara karşı davalar açmış, gözaltı ve tutuklamalara başlamıştır ("Demokrat Parti", 1988, s. 1960). Ancak yayın yasakları, tutuklamalardan daha önce ve yalnızca komünist olarak nitelenen yayınlarla sınırlı olmamakla birlikte, 1950 yılında başlamıştır. 1950-1960 yılları arasında en çok yasaklama kararı, komünist propaganda yapmak gerekçesiyle sosyalist ya da sosyalist olduğu düşünülen yayınlar hakkında alınmıştır (Yılmaz & Doğaner, 2006, s. 158).⁹ 1950-1954 yılları arasında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yayın yasağı kapsamına girenler arasında dergi, gazete, kitap, broşür, bülten, rapor, mektup, afiş ve broşürler gibi farklı türde yazı, görsel ve yayın bulunmaktadır (BCA 30.18.1.2/123.69.20, 4.09.1950; BCA 30.18.1.2/123.70.3, 4.09.1950; BCA 30.18.1.2/123.71.14, 16.09.1950; BCA 30.18.1.2/123.71.19, 16.09.1950; BCA 30.18.1.2/124.102.19, 08.02.1951; BCA 30.18.1.2/125.18.13, 07.03.1951; BCA 30.18.1.2/126.70.20, 27.09.1951; BCA 30.18.1.2/126.71.4, 27.09.1951; BCA 30.18.1.2/128.11.9, 11.02.1952; BCA 30.18.1.2/128.29.14, 14.04.1952; BCA 30.18.1.2/130.70.14, 18.09.1952; BCA 30.18.1.2/130.70.14, 18.09.1952; BCA 30.18.1.2/131.27.8, 06.04.1953; BCA 30.18.1.2/131.27.8, 06.04.1953; BCA 30.18.1.2/132.53.3, 29.06.1953). Bunlar yurtdışında yayımlanmış olabileceği gibi yurtiçinde yayımlananları da kapsamaktadır.

DP için yayın yasakları basını denetlemede sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir. İktidarı boyunca farklı tür ve görüşte basılı eserlere yayın yasağı uygulamıştır. Ancak bunlar arasında sol yayınlara karşı aldığı yayın yasaklarının sayısı, yukarıda tartıştığımız üzere, diğer yayınlarla kıyaslandığında daha fazladır. Yasaklama kararına konu olanlar arasında, Kürt, Ermeni ve Rum propagandası yaptığı, komşu ülkelerle ilişkilere zarar verdiği, devlet büyüklerine hakaret niteliği taşıdığı düşünülen ve dini propaganda yapan yayınlar da bulunmaktadır (BCA 30.18.1.2/480.68.8, 15.07.1950; BCA 30.18.1.2/126.70.16, 27.09.1951; BCA 30.18.1.2/130.75.13, 09.10.1952; BCA 30.18.1.2/130.76.3, 13.10.1952; BCA 30.18.1.2/132.56.12, 13.07.1953; BCA 30.18.1.2/133.86.5, 25.10.1953; BCA 30.18.1.2/135.40.5, 25.04.1954). Bununla birlikte, burada hatırlatılması gereken nokta *Büyük Doğu* dergisi örneğinde olduğu gibi, dini propaganda yapan ya da İslami ideolojiyi ön plana çıkaran yayınlara gösterilen esnekliktir.¹⁰

9 Bu yıllar arasında, komünist yayınların yasaklanmasına ilişkin toplam 47 karar alınmıştır (Yılmaz & Doğaner, 2006).

10 *Büyük Doğu*'yu çıkaran Necip Fazıl Kısakürek, ilk kez 1952 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri vasıtasıyla Başbakan ile temasa geçmiştir. Bu tarihten

Yine 3 Aralık 1951’de Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddelerinde yapılan ve 11 Aralık’ta yürürlüğe giren (Resmi Gazete, 11 Aralık 1951) değişiklikle cezaları ağırlaştıran yasa tasarısının TBMM tarafından kabul edilmesi de DP’nin sosyalist ya da komünist olarak tanımladıklarına yönelik tavrını yansıtmaktadır. Yasaya göre komünist dernek kurup yönetmenin cezası 8 ila 15 yıl, bu cemiyetlere üye olmanın cezası ise 5 ila 12 yıl olarak belirlenmiştir. Birden fazla dernek kurup yönetenlere ise idam cezası öngörülmüştür. Bu yasa da, beklenebileceği üzere, muhalefeti susturmanın aracı olarak kullanılmıştır.

Aslında DP’nin “aşırı sol” olarak nitelediği yayınlara ve sola karşı takındığı tutum, ekonomi politikasında ABD’ye yakınlaşması ve hatta bağımlı hale gelmesinin (Eroğul, 1970, s. 76) sonuçlarından biri olduğu kadar, “demokrasiyi bir sayı rejimine indiren” yaklaşımıyla kendisini milli iradenin tek temsilcisi saymasından da kaynaklanmaktadır (Ahmad, 1996, s. 56). “Milli irade” düşüncesine ön plana çıkaran DP yönetimi, kuvvetler ayrılığı ilkesi ile de sürekli bir çatışma durumundadır çünkü kendisini ulusu temsil eden tek meşru aktör olarak görmektedir (Uzunçayır, 2024, s. 711). DP’ye göre çoğunluğun temsilcisi olmanın doğal yansıması, sınırlandırılmamış bir yönetim anlayışıdır. Bu tür bir kavrayış, kendisine yöneltilen herhangi bir muhalefetin kısıtlanmasına giden önlemlerin alınması anlamına gelmektedir. Bu önlemlerin en başta gelenlerinden biri de basının mali olarak kıskaç altına alınmasıdır.

6. Gazetelerin Mali Denetimi

DP yönetimi, toplumu etkileyecek ama aynı zamanda toplumsal muhalefet ve direniş yaratabilecek önemli siyasal ve ekonomik konularda kararlar alırken, basının desteğine ihtiyaç duymaktadır. Seçimleri kazanmasına giden süreçte deneyimlediği gibi, basının desteğiyle olayları kendi lehine çevirebileceğini düşünmüştür. Bu nedenle de iktidarının meşruiyetini sağlamak ve pekiştirmek amacıyla basına ilişkin farklı yöntemler izlemeye başlamış; kendisine itaat edecek bir basın yaratma çabası içine girmiştir. Bunlardan basın için yaşamsal olanı, mali denetim yoluyla siyasal iktidara bağlanmasıdır ki bunlar arasında kağıt tahsisi, posta ücretleri, gazete ve gazetecilere örtülü ödenekten para aktarılması, kredi sağlanması, reklam ve ilanların dağıtımı bulunmaktadır. En güçlü denetimin de bu yolla gerçekleştirildiğine dair çok sayıda örnek vardır.

itibaren, *Büyük Doğu*’nun günlük çıkması için örtülü ödenekten Kısakürek’e defalarca para verilmiştir. Bu durumu ve örtülü ödenekten para aktarılmadığı zamanlarda Kısakürek’in Menderes’e sitem dolu mektuplarını Cumhuriyet Arşivi’nde bulmak mümkündür. Mektuplar için bkz., (Karaca, 2009).

Politikasını eleştirmeyecek, olası muhalefeti çeşitli polemiklerle bastırarak bir basın yaratma hedefiyle yola çıkan DP yasalarda yaptığı düzenlemeler, kararnameler ve kimi keyfî, hukuk dışı düzenlemeler ile kamu kaynaklarından finanse ettiği bir basın yaratmıştır. Besleme basın kavramı, DP hükümeti döneminde hükümeti bu yolla destekleyen basını tanımlamada kullanılan önemli kavramlardan biridir.¹¹ DP, iktidara gelişinden hemen sonra besleme basın yaratma yönünde yaptığı düzenlemeler ile gelecekte yapacağı denetim ve baskı uygulamalarının önünü açmıştır. Kamuoyunu ve medyayı susturmaya yönelik bu tutum, ilan ve reklam alanını da doğrudan etkileyen ve aşağıda sıralanan bazı hukuki düzenlemeleri içermektedir (Alemdar, 2017b).

İlk kararname, iktidara gelişinin üzerinden henüz bir ay geçmeden 13 Haziran 1950’de kabul edilmiş ve Şubat 1938’de tek parti dönemindeki düzenlemeyi geçersiz kılmıştır. 1938 düzenlemesi, 15.000 lirayı geçen ilanların yerel gazetelerde ve devlet merkezi ile İstanbul ve İzmir’de çıkan gazetelerden birinde çıkacağını kabul ediliyordu. Ancak DP yeni çıkarttığı kararname ile anılan miktarı geçen tüm ilanları kendi yayın organı olan *Zafer*’e aktarmıştır. Gazetecilerden gelen tepki üzerine düzeltme yapılmış ve kararnameden *Zafer*’in ismi çıkarılmıştır (Atuk, 2020, s. 538). Bununla birlikte uygulamada, ilerleyen satırlarda da göreceğimiz üzere, *Zafer*’in ayrıcalıkları DP iktidarı dönemi boyunca devam etmiştir.

İkinci düzenleme, 13 Eylül 1950 tarihine aittir. Buna göre, o tarihe değin ilanların dağıtımından sorumlu Türk Basın Birliği ve Ortakları Resmi İlanlar Kolektif Şirketi tamamen etkisiz kılınmamıştır; ancak gazetelerin ilan alabilmesi için günlük çıkması, ebadının belirli boyutlarda ve belli bir satış oranına sahip olması ile rotatifle basılması gibi kimi ölçütler getirilmiştir. Ancak 13 Eylül tarihli bu düzenleme ile yetinilmemiş ve bunu 1954 seçimleri öncesinde çıkarılan dört kararname daha izlemiştir. DP iktidarı döneminde resmi ilan ve reklamların dağıtımına ilişkin çıkartılan toplam sekiz kararnamenin (Atuk, 2020, s. 537) altısının 1950-53 yıllarını kapsayan bir döneme ve 1954 seçimleri öncesine ait olması dikkat çekicidir.

11 Kavram, 1954 seçimleri sonrası, politikaları destekleyen gazete ve dergilere verdiği ilan, reklam, kağıt miktarını ve devlet kurumlarını bu yayınlara abone yaparak yayınların tirajlarını arttırırken, hükümet uygulamalarını eleştiren ve sorgulayan süreli yayınlar üzerinde denetimi sıkılaştırması nedeniyle “muhalef” olarak tanımlanan gazeteciler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu kavram, dönemin basına ilişkin çalışmalarında da kullanılmaktadır. Örneğin bkz. (Arcan, 2016, s. 17; Uzun, 2014, s. 141).

4 Temmuz 1951 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilen üçüncü düzenleme¹², 13 Eylül 1950’deki kararnameyi geçersiz kılmaktadır. Bu düzenleme, resmi ilanların dağıtımından yararlanacak süreli yayınları belirleme yetkisini başbakanlığa bırakmıştır. Gazeteler, kararnamenin yürürlüğe girmesinden önce ve sonra yayımlanan olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu ayırım uyarınca, 3. maddede kararname yürürlüğe girmeden yayımlanan gazetelerden siyasi içerikte iç ve dış haberler veren ve bunlar üzerine yorumlar yayımlayan gündelik gazetelere resmi ilanların tercihen verileceği belirtilmektedir. Ancak hangilerine resmi ilan ve reklam verileceğini Başbakanlık belirleyecektir. 4. maddede ise “Resmî ilân ve reklâmların yüzde ellisi; üçüncü madde gereğince belli edilecek gazetelere müsavaten taksim olunur. İkinci yüzde ellisinin hangi gazetelere ve ne suretle verileceği, Başbakanlığın takdirine göre tayin olunur” denilmektedir. Kararnamenin yürürlüğe girmesiyle birlikte, kararname sonrası yayımlanacak gazetelerin ilan almalarının tamamen Başbakanlığın takdirine bırakılması, basınının mali kaynaklar yoluyla denetlenmesi açısından üzerine düşünülmesi gereken bir düzenlemedir. Artık ilan dağıtımı, DP iktidarının daha birinci yılında *besleme basın*, başka bir deyişle kamu kaynakları ile hükümeti destekleyen basın yaratmanın bir aracı haline getirilmiştir.

11 Kasım 1953 tarihli dördüncü düzenleme benzer niteliktedir. Resmi ilanların dağıtımı, Başbakanlığın belirlediği bir komisyon tarafından yürütülecektir. Bu komisyon, süreli yayınların boyutu, fiyatı, tirajı ve net satış verilerini dikkate alarak ilan ve reklamların hangi gazete ve dergilere verileceğini belirleyecektir. Ancak, kararnamede basın özgürlüğünü riske atabilecek ve ilanların verilmemesine neden olabilecek bazı yorumlanabilir ifadeler bulunmaktadır. Kamu düzenini bozduğu, halk arasında ayrımcılık ve düşmanlık yarattığı, milli birlik ve beraberliği tehdit ettiği düşünülen, müstehcen içerik barındıran veya şantaj yaptığı iddia edilen gazetelere ilan verilmesinin uygun görülmediği belirtilmiştir. Bu düzenleme sonrasında resmî ilan ve reklamların dağıtımının keyfi hale geldiğini söylemek mümkündür: DP’nin önde gelen isimlerinden A. Salih Korur, Celal Yardımcı ve Mükerrerrem Sarol ilanların verileceği yayınları telefon talimatlarıyla belirlemiştir (Alemdar, 2017a, s. 249).

1950-53 arası çıkartılan bu kararnamelerin gazetelere yansması ise, beklenebileceği üzere, DP iktidarına yakın gazetelerin daha fazla resmi ilan ve reklam almasıyla sonuçlanmıştır. DP’ye yakın *Zafer* ve *Zafer Akşam Postası*’nın reklam gelirleri 1951’de 506.972,22’den 1953’te 797.542,89 liraya yükselmiştir.

12 Aslında bu kararname, ilan ve reklamlara ilişkin dördüncü düzenlemedir. Üçüncüsü 27 Ocak 1951’de çıkarılmıştır. Ancak bu yeni kararname, radyoda yer alan reklam ve ilanlara ilişkindir. Özel radyo bulunmadığından, radyonun ilan ve reklamlar yoluyla denetlenmesinden söz edilemez.

CHP'nin yayın organı *Ulus* ise 1951'de 216.353,17 TL ilan ve reklam geliri alırken bu rakam 1953'e gelindiğinde 108.940,01 TL'ye düşmüştür (Atuk, 2020, s. 542). Söz konusu uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, DP'nin iktidara geldikten sonra ilan ve reklamların süreli yayınlara dağıtımına yönelik ilk üç yıldaki düzenlemelerinin, basının dilediği şekilde denetlenmesi anlayışının bir parçası olduğu savlanabilir.

Kamunun mali kaynaklarından yararlanılarak kamuoyunun biçimlenmesinde ve basınının denetlenmesinde kullanılan besleme basın yalnızca resmi ilan ve reklamların sağlanması yoluyla değil aynı zamanda gazete yayımlanması için şirket kurulması, devlet bankalarından kredi sağlanması, bazı gazetelere devlet kurumlarının aboneliği ve kimi süreli yayınlara örtülü ödenekten para aktarılması gibi yollarla da desteklenmiştir.

İktidarı destekleyen basın yaratmak için kamu kaynaklarının hukuka aykırı olarak kullanılmasının önemli örneklerinden biri, Neşriyat Türk Anonim Ortaklığı'nın (NTAO) kuruluş sürecinde ve sonrasında yaşananlardır. DP, 1951'den itibaren gazete yayımlamak için çalışmalara başlamıştır. Matbaa için olarak düşünülen yer ise Darüşşafaka Cemiyeti'ne ait Nuruosmaniye'deki Aynalı Konak binası ve arsasıdır. 1944 yılında Cemiyet'e bağışlanan bina ve arsa 1950'ye dek mesken olarak kiraya verilmiş, ancak Cemiyet yönetimince kesinlikle satılmaması gerektiği düşünülmekle birlikte binanın daha verimli kullanılması yönünde bir rapor hazırlanmıştır (Alemdar, 2017c, ss. 271-272). Bu nedenle Darüşşafaka Cemiyeti Yönetim Kurulu, Hizmet gazetesi sahiplerince 10 Temmuz 1951'deki binanın kiralanması ve Mayıs 1952'de bir kişi tarafından satın alınma taleplerine olumsuz yanıt vermiştir. Ancak DP İstanbul İl Yönetimi, 14 Ağustos 1952'de parti tarafından gazete yayımlamak için açılacak matbaa ve onu işletmek için kurulacak NTAO için Aynalı Konak binasını satın almak istemiştir. Ancak Darüşşafaka Cemiyeti Yönetim Kurulu, 21 Ağustos 1952'de yaptığı değerlendirmede, arsa ve binanın imar planına göre, istenen yapının inşa edilemeyeceğini bildirmiştir. Buna rağmen Konak değerinin çok altında¹³ ve ihaleye çıkılmaksızın DP'ye satılmıştır. Konak, DP yönetimince ve tapuda değeri yüksek gösterilerek 27 Mayıs 1953'te kurulan NTAO'ya sermaye olarak verilmiştir. NTAO, Havadis gazetesini ancak 1956 yılında çıkaracaktır. Ancak şirket, DP'nin devletin kaynaklarını kullanarak besleme basın yaratmak için giriştiği hukuk dışı uygulamalarının önemli sembollerinden biridir.¹⁴

13 Birlikşinin Aynalı Konak için biçtiği değer 300.100 TL iken DP'ye 230.000 TL'ye satılmıştır (Alemdar, 2017c, s. 273).

14 NTAO, farklı bankalardan usulsüz olarak kredi alınması yoluyla DP'ye para aktarmanın aracı haline gelmiştir. Çıkardığı gazete *Havadis* ise DP propaganda aracı olarak yayın hayatına devam etmiştir (Alemdar, 2017c).

DP'nin, kamu kaynaklarının kendisine aktarımı ile devamlılığını sağlayabilen besleme basın yaratmasının ve aynı zamanda gazeteler üzerinde ekonomik baskı yoluyla denetim sağlamasının araçlarından biri de kağıt tedarikidir. Süreli yayımların okuyucuya ulaşması için kağıda gereksinimi bulunmaktadır. Bu dönemde kağıt sıkıntısı, gazeteleri meşgul eden konulardan biridir çünkü Türkiye'de kağıt üretimi sınırlıdır ve dolayısıyla dışarıdan kağıt ithal edilmektedir. 1951 yılında ise dünyada kağıt fiyatları yükselmiştir. Gazeteler bu dönemde yükselen kağıt fiyatları nedeniyle zam yaptıklarını açıklayıp tiraj kaybına uğrarken, posta ücretlerine yüzde 300 zam yapılması basının sıkıntısını arttırmıştır. Bu durum *Ulus* tarafından düşünce ve basın hayatına baskı uygulandığı şeklinde değerlendirilmiştir (*Ulus*, 13 Temmuz 1951). *Ulus*'un bu değerlendirmesi önemlidir çünkü gazetelere kağıt sağlayan kurum olan SEKA, ilke olarak gazetelere peşin para ile kağıt vermektedir. Bunun istisnası rotatif baskı yapanlara verilen iki ay ödeme süresidir. Ancak siyasal iktidara yakın ve onun bir uzantısı gibi hareket eden Havadis gibi gazetelerde rotatif koşulu aranmaksızın ve iki yıla varan sürelerle borçlu kalınmasına rağmen kağıt tedariki devam etmiştir (Alemdar, 2017c, s. 274). Böylece kağıt tedariki, besleme basın yaratmanın ve aynı zamanda iktidarı eleştiren basını susturmanın bir yolu olarak kullanılmıştır.

Devletin yüksek çıkarları ile itibarı gereği ve ulusal güvenliğini sağlamak için gizlilik gerektiren istihbarat, savunma nedenleriyle bütçeye konan örtülü ödenek, DP açısından basını mali yoldan denetlemenin araçlarından biridir. 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrası Yassıada'da kurulan mahkemede ortaya çıktığı üzere, 1950-1954 yılları bu yöntemin kullanılmasının dışında değildir. 16 Mayıs 1950 ve 21 Aralık 1951 arasında Türk Haberler Ajansı'na 1950'de 10.250 ve 1951'de 10.000 TL; Mekki Sait'e 1.050 TL, Millet gazetesine 750 TL, Bayburt gazetesi sahibine 250 TL, Atom gazetesine 750 TL, Yeni Cephe gazetesi sahibine 3.000 TL, Demokrat Malatya gazetesine 2.000 TL, Demokrat Isparta gazetesine 500 TL, Akın gazetesi sahibi Recep Bilginer'e 10.000 TL, Türk Havadis Ajansı sahibi Kadri Kayaalp'e 5000 TL, Necip Fazıl Kısakürek'e 1951'de 5.000 TL, Mizah gazetesine 8000 TL (BCA 162.497.2/Dosya Ek: 960/21 10-9-0-0 Yassıada Mahkemesi Kararları), Burhan Belge'ye 3 Mayıs 1951'de 500 TL, 10 Mayıs ve 1 Ağustos 1952'de 350 TL, 5 Eylül 1952'de 500 TL, 3 Ekim, 12 Kasım, 24 Aralık 1952'de 350 TL; 2 Şubat, 16 Mayıs 2 Temmuz ve 3 Ağustos 1953'de 350 TL; 23 Eylül 1952'de Orhan Mete ve Ortakları Yayın Basın Kolektif Şirketi'ne 2000 TL, 24 Eylül 1952'de Hizmet gazetesinden Kemal Onan'a 1.000 TL, 25 Kasım 1952'de Resmi İlanlar Kolektif Şirketi'nden Vehbi Ali Turhan'a 7.500 TL, 25 Mart 1954'de *Son Çağ* yazı işlerine (BCA 196.607.1/Dosya Ek: 960/21 10-9-0-0 Yassıada Mahkemesi Kararları) örtülü ödenekten para aktarılması dönem için sıralanabilecek örnekler olmakla birlikte bu kadarla sınırlı değildir. Görüldüğü üzere DP, iktidara geldiği andan itibaren, yasa gereği

devletin itibarı ve menfaati için kullanılması gereken örtülü ödeneği kendi çıkarları için kullanmıştır.

DP, bir taraftan da bu dönemde, basına “şirin gözükebilmek”¹⁵ ve tamamen desteğini kaybetmemek için yasal çerçevede kimi olumlu düzenlemeler yapmaya devam etmiştir. Bunlardan biri, 20 Haziran 1952’de yürürlüğe giren, gazetecilerin çalışma durumlarını düzenleyen 5953 sayılı “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun”dur (Resmi Gazete, 20 Haziran 1952). Yasayla birlikte gazetecilere sendika kurma hakkı, kıdem tazminatı, haftalık tatil ve yıllık ücretli izin hakkı tanınmıştır. Ayrıca, işveren ve gazeteci arasında yazılı iş anlaşması yapılması ile askerlik, mahkumiyet ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu düzenleme, kuşkusuz, basın çalışmasının lehinedir. Bununla birlikte, özellikle 1953 yılından itibaren, gazetecilerin lehinde düzenlemelerin uygulanmadığı ve gazetecilerin üzerindeki denetim mekanizmalarının sıkılaştırıldığı görülmektedir.

7. *Ulus* Matbaasına El Konulması

Baskı uygulamalarından biri de, Mayıs 1954’te yapılacak seçimlerden kısa süre önce, 16 Aralık 1953 tarihinde çıkarılan 6195 sayılı “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun” (Resmi Gazete, 16 Aralık 1953) ile CHP’nin yayın organı *Ulus* matbaasına ve binasına haksız bir biçimde edinildiği gerekçesiyle el konulmasıdır. DP, CHP’nin devlet bütçesinden faydalanarak haksız mal edindiği iddiasını zaman zaman gündeme getirmiştir. Bu konudaki ilk girişimi, 11 Ağustos 1951’de yürürlüğe sokulan 5830 sayılı Kanun’dur. Yasa ile Halkevleri ve Halkodaları kapatılmış ve binaları hazineye devredilmiştir. Bu Yasa ile CHP, mal varlığının beşte dördünü kaybetmiştir (Pelivan, 2024, s. 67). Ancak 6195 sayılı Yasa ile CHP’nin *Ulus* da dahil olmak üzere tüm mallarına el konulması, hem siyasal partilere hem de basına verilmek istenen uyarının ağırlığı açısından farklıdır.

Konu, iktidara yakın gazetelerde haksız yollardan elde edilen malların “millete iade” edilmesi ve muhalefete yakın gazetelerde DP tarafından haksızca “müsadere”si olarak ele alınmıştır (Öymen, 2009, ss. 413-415).¹⁶ 11 Aralık’ta da konuyu ele almak üzere Meclis’te geçici bir komisyon kurulmuştur. Komisyon

15 İfadeyi Eroğul’dan esinlenerek kullandım. Eroğul, bu tanımlamayı, uygulanan liberal ekonomi politikaları sonucu yükselen fiyatlar karşısında eriyen maaşlarının telafisi için Aralık 1953’te memurlara fazla maaş verilmesini öngören yasa için kullanmıştır (Eroğul, 1970, s. 94).

16 Basındaki tartışmaların için bkz. (Pelivan, 2024).

aynı gün tasarımı tamamlamış, 14 Aralık’ta Meclis toplandığında Yasa öncelikli olarak ele alınmıştır. Uzun tartışmalardan sonra Yasa kabul edilmiş ve ana muhalefet partisinin sesi olan *Ulus* tam da seçimler öncesi susturulmuştur. Oktay Ekşi’nin tanıklığına göre, Meclis görüşmeleri sonrası *Ulus* “tam bir ölü evi” sessizliğindedir (Ekşi, 2017, s. 134). 15 Aralık 1953’te son sayısı çıkan *Ulus*’un bina ve matbaası 16 Aralık’ta mühürlenip el konulmuştur.

Suskunluk uzun sürmemiş ve CHP yönetimi *Yeni Ulus*’u hemen ertesi gün çıkarmaya başlamıştır. Ancak kaynak yoksunluğu nedeniyle gazete binasının yetersiz koşulları bir yana (Öymen, 2009, s. 442), *Yeni Ulus*’un *Ulus* gibi rotatif baskı yapması mümkün değildir. Rotatif baskı yapacak matbaaya sahip olmamak teknik olarak *Ulus*’un günlük baskı sayısına ulaşamamak anlamına gelmektedir. Şöyle ki *Yeni Ulus*’un baskı makinası günlük 10-15 bin dolayında baskı yapılabiliyorken *Ulus*’un rotatif tipi matbaasıyla son basıldığı tarihte tirajı yaklaşık 125 bindir (Pelivan, 2024, s. 74). *Ulus*’un tirajına ulaşmasının en başta teknik sınırlılıkla engellenmesi *Yeni Ulus* açısından başka bir sorunu da beraberinde getirmiştir: resmi ilan ve reklam alma koşulunun yerine getirilmemesi. Hatırlanacağı üzere DP, 11 Kasım 1953’te resmi ilan ve reklamlara ilişkin yaptığı düzenlemede en az 6 aylık neşir hayatını doldurmayan gazetelere ilan verilmez hükmünü getirmiştir. Dolayısıyla bu kararnameye göre *Yeni Ulus*’un resmi ilan ve reklam alması mümkün değildir. DP’nin söz konusu kararnamayı *Ulus*’un matbaa ve binasına el koymadan bir ay önce çıkarmış olması, hem basının denetimine hem de muhalefetin etkisinin azaltılmasına yönelik adımların bir plan dahilinde uygulandığını düşündürmektedir.

8. İspat Hakkının Kaldırılması

DP’nin, baskının ön planda olduğu yasalar, kararnameler ve uygulamalar çerçevesinde basın ile ilişkilerini şekillendirme çabası 1954 seçimleri yaklaştığında artık belirgindir. Besleme basın ve DP hükümetinin ekonomi ve siyasal özgürlükler alanındaki uygulamalarını eleştiren basın arasında büyük tartışmalara yol açan bir yasa da seçim öncesi hayata geçirilen baskıcı düzenlemelerden biridir.¹⁷ 17 Mart 1954’te yürürlüğe giren 6334 sayılı “Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun” (Resmi Gazete, 17 Mart 1954, s. 5), gazetecilerin yaptıkları haberlerde ispat hakkının elinden alınması tartışmasını başlatmıştır. Yasaya göre:

“1. Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, 2. İtibar kıracak veya şöhrat veya servete zarar verebilecek bir hususun” tartışılması, kişilerin rızasına aykırı özel ve aile hayatlarının “teşhir

17 Tartışmalar için bkz. (Kubilay, 2014; Topuz, 2003, ss. 196-197).

olunması” ve bunların “hal ve suretlerle tecavüz, hakaret, isnat veya teşhire mâruz bırakılacağından bahisle tehditte bulunulması” durumlarında suçlu işleyen 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır. Sıralanan suçların “resmî sıfatı haiz olanlar aleyhinde sıfat veya hizmetlerinden dolayı işlen”mesi durumunda cezanın artırılması söz konusudur. Dahası, soruşturmanın başlatılması için şikayete gerek bulunmadığı hükmü getirilmiştir. Devamında “Devletin siyasi veya malî itibarını sarsacak” ya da halkı telâş ve heyecana sevk edecek içerikte yalan haber ya da “bu mahiyetteki vesikaları neşredenler 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve (2.500) liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar” denilmektedir. Bu hükümlerin uygulanmasından da Bakanlar Kurulu sorumludur (Resmi Gazete, 17 Mart 1954, s. 5).

Böylece gazetecinin hükümet üyeleri ya da devlet görevlilerinden birinin görevini kötüye kullanarak kamu çıkarına zarar verdiğini kanıtlarıyla tespit ettiğinde ve bunu haber yapması durumunda, bir şikayet olmaksızın hakkında savcılar tarafından soruşturma başlatılması ve ceza alması söz konusudur. Oysa, Ceza Yasasına göre bu tür suçlar şikayete bağlıdır (Topuz, 2003, s. 196). Bu Yasa ile birlikte kovuşturma başlatılmasının gerekçesi namus, şeref ve onura hakaret edilmesi olmuştur. Yasa, gazetecilerin ispat hakkına ilişkin bir ifade içermiyorsa da yapılan habere itiraz durumunda gazeteci tarafından haberin doğruluğunu mahkemede kanıtlama hakkını tanımaması, “devletin yüksek çıkarlarına zarar verecek” haberlerin önlenmesiyle kastedilenin belirsizliği basın özgürlüğünü kısıtlayıcı görünmektedir (Kubilay, 2014, s. 32). Metin Toker’ın tutuklanması örneğinde olduğu gibi, 1954 seçimleri sonrasında bu yasaya dayanarak gazetecilere ceza verilmiştir.¹⁸

Bu kanun ile artık tüm basın için tehlike işaretleri açık hale gelmiş ve halk iradesini temsil ettiğini ileri süren DP, tekrar aday olacağı Mayıs 1954 seçimlerine, halkın haber alma kanallarına açık bir müdahaleyle girmiştir. Üstelik bu müdahale, yalnızca gazeteleri değil devlet tekelindeki radyoyu¹⁹ da kapsamaktadır. Bu düzenlemeyle muhalefet devlet radyosundan yararlanamayacak duruma getirilmiştir (Ahmad, 1996, s. 66). 1954 seçimlerine

18 DP dönemini inceleyen bir çalışma, hükümetin basın özgürlüğünü sınırlamaya çalışmasında, amacın yalnızca eleştirilmemek değil; aynı zamanda şeref ve haysiyetin korunmasının da etkili olduğunu savunmaktadır. Bkz. (Demirel, 2011, s. 205). Ancak bu sav, bir örnek ile desteklenmemektedir.

19 DP’nin radyo konusundaki kısıtlamaları 1952’de başlamıştır. CHP, DP’nin radyo kullanımını tekeline aldığını ve muhalefete zaman vermediğini belirttiğinde Menderes’in yanıtı ilginçtir. Menderes’e göre, radyo bir devlet organı ve onu denetim yetkisi hükümette bulunduğundan uygulama demokrasiyle çelişmemektedir (Ahmad, 1996, s. 56).

gidilirken, basın denetimini sıkılaştıran ve seçim sonrasında basın özgürlüğünü askıya alacak uygulamaların hayata geçirildiği bir dönem başlamıştır.

Burada, DP’nin baskıcı politikasının somut unsurlarından gazeteciler hakkında açılan soruşturmalar ve gözaltı kararlarını da anmak gerekmektedir ki bunlar 1951 tevkifatı ve örneğin, CHP’nin önemli isimlerinden milletvekili ve *Ulus* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın’ın DP’yi eleştiren bir yazısı nedeniyle Nisan 1952’de dokunulmazlığının kaldırılmasıyla başlamış bulunmaktadır (Eroğul, 1970, s. 84).

Sonuç

DP’nin basınla ilişkilerinde dalgalı bir seyirden söz edilebilir. 1946’dan itibaren basının desteği için çabalamış, gazete sahipleri ve köşe yazarlarıyla sıcak ilişkiler geliştirmiştir. 1950’te seçimlerin kazanmasıyla bu ilişki basın aleyhine değişmiştir. DP’nin baskıcı yönü ağır basan basın politikaları, 1950-1954 arasında önce usul usul daha sonra açık uygulamalarla kendini göstermiştir. 1954 seçimleri ertesi basın üzerinde uygulanan açık baskı politikasının temelini oluşturan unsurlar, bu dönemde atılmıştır. 1954 seçimleri sonrası, Cumhurbaşkanı Bayar’ın “ince demokrasi” ye son verildiğini açıklaması (Toker, 1991a, s. 11) yaratılan bu zemin sayesindedir.

Basını denetlemeye yönelik düzenlemeler, DP’nin değişen gündemi gereği anlık kararlarını hayata geçirmek amacıyla değil aksine, kendi çıkarları doğrultusunda toplumu yönlendirmek ve biçimlendirmek için uyguladığı tutarlı bir politikanın yansımasıdır. Bu nedenle 5680 sayılı Basın Yasası hayata geçirilmemiş, özellikle ekonomide yaşanan sorunlarla birlikte basına ve gazetecilere giderek sertleşen politikalar gündeme gelmiştir (Alemdar, 2017b, ss. 235-237; Eroğul, 1970, s. 136; Topuz, 2003, ss. 194-209).

Bayar’ın “her zaman meşruluktan yana” (Bayar, t.y., s. 94) bulduğu Başbakan Menderes, belki de Bedii Faik’in dediği gibi, basını hiç sevmemiştir. On yıllık iktidarı boyunca “Sevgisizliğin de biraz ötesinde, basını ille de itaatkar kılmak, ille de başı eğik görmek” (Faik, 2001a, s. 121) istemiştir. Bununla birlikte, DP’nin basın politikasının tek belirleyicisinin Başbakan olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. DP dönemini inceleyen kimi çalışmaların iddiasının aksine, 1950 tarihli Basın Kanunu Menderes’in muhalefet döneminde halka ve gazetecilere verdiği özgürlük sözünü gerçekleştirme kaygısından (Demirel, 2011) değil; “ince demokrasi” döneminde, Cumhurbaşkanı Bayar’ın basının desteğine gereksinim duyduklarını bilmesi nedeniyle çıkarılmıştır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı Bayar, hukuk dışı uygulamalarını yok sayıp, Menderes’i “her zaman meşruluktan yana” bir başbakan olarak hatırlamıştır. Özünde 1950-1954

yılları, DP'nin basından yararlanabilmek için onu biçimlendirme dönemidir. Amaçlanan, kamu kaynakları kullanılarak ve gündelik çıkarlar doğrultusunda değiştirilen hukuk çerçevesiyle denetim altında tutulan bir basın yaratmaktır.

1954 seçimi sonrası Menderes, basını tam kontrol altına alabileceğine inanmış ve en küçük eleştiriye bile tahammül gösteremez duruma gelmiştir. Bu doğrultuda, bakanlık seviyesinden başlayarak adalet sistemine müdahale etmiştir. DP'nin kuruluş sürecinde görev alan Ahmet Hamdi Başar'ın, Falih Rıfkı Atay'dan dinleyip aktardıkları 1954 sonrası dönemin başat özelliğini ortaya koymaktadır:

[...] Ankara'da idik. Menderes'in yanında ben, Ahmet Emin ve Ali Naci beraber bulunuyorduk. Başbakan, yanımda emir vererek Adliye Vekili Şevki Çiçekdağ'ı çağırttı ve ona, *Yeni Sabah* gazetesi sahibi Safa Kılıçoğlu'nu, mahkeme kararı olduğu halde, niye tevkif ettirmediğini hiddetle sordu. Vekil ezildi, büzüldü: 'Ben İstanbul Müddeiumumi'si'ne emir verdim; fakat bütün mevzuatı araştırmışlar, tevkif edecek bir yol bulamamışlar' deyince, Menderes küplere bindi: 'Bu beceriksizlik nedendir? Ben emir veriyorum; şudur, budur diye tatbik edilmiyor; böyle adliye olur mu?' diye bakanı hayli haşladı. Bunun üzerine Çiçekdağ, durumu bir daha tetkik etmek üzere yanımdan ayrıldı... (Başar, 2007, s. 281).

1950 - 1954 arasında yapılanlarla hazırlanan zemin sayesinde, yeni dönem hukuka dayalı idare anlayışının keyfi idareye terk edildiği bir dönemdir. 1954 - 1960 yıllarında DP, devlet ve partiyi bütünleştiren, kamu kaynaklarını parti için kullandığı bir sistem için basın üzerinde her türlü denetimi, millet iradesinin tek temsilcisi olduğu iddiasıyla meşru gördüğü bir yönetim anlayışını hayata geçirmiştir. Başbakanın yardımcılığını yapan Ağaoğlu'nun iddiasının aksine Menderes, "haksız bir biçimde gazetecilerin kurbanı" ya da onların başını yediği bir basın dostu olmadığı gibi (Ağaoğlu, 1967, s. 137), Başbakanın önderliğinde DP hükümeti ve kadroları bilinçli olarak basını rıza ve tahakküm yoluyla biçimlendiren bir politikanın uygulayıcısıdır.

Kaynakça

Sürekli Yayınlar ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Belgeleri

Resmî Gazete, 24 Temmuz 1950 (Ankara).

Resmî Gazete, 11 Aralık 1951 (Ankara).

Resmî Gazete, 20 Haziran 1952 (Ankara).

Resmî Gazete, 16 Aralık 1953 (Ankara).

Resmî Gazete, 17 Mart 1954 (Ankara).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, Cilt 24, Birleşim 64, 13 Haziran 1946 (Ankara).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, Birleşim 3, 29 Mayıs 1950 (Ankara).

Ulus, 13 Temmuz 1951 (Ankara).

Vatan, 8 Ocak 1946 (İstanbul).

BCA 30.18.1.2/123.69.20, 4.09.1950

BCA 30.18.1.2/123.70.3, 4.09.1950

BCA 30.18.1.2/123.71.14, 16.09.1950

BCA 30.18.1.2/123.71.19, 16.09.1950

BCA 30.18.1.2/124.102.19, 08.02.1951

BCA 30.18.1.2/125.18.13, 07.03.1951

BCA 30.18.1.2/126.70.16, 27.09.1951

BCA 30.18.1.2/126.70.20, 27.09.1951

BCA 30.18.1.2/126.71.4, 27.09.1951

BCA 30.18.1.2/128.11.9, 11.02.1952

BCA 30.18.1.2/128.29.14, 14.04.1952

BCA 30.18.1.2/130.70.14, 18.09.1952

BCA 30.18.1.2/130.70.14, 18.09.1952

BCA 30.18.1.2/130.75.13, 09.10.1952

BCA 30.18.1.2/130.76.3, 13.10.1952

BCA 30.18.1.2/131.27.8, 06.04.1953

BCA 30.18.1.2/131.27.8, 06.04.1953

BCA 30.18.1.2/132.53.3, 29.06.1953

BCA 30.18.1.2/132.56.12, 13.07.1953

BCA 30.18.1.2/133.86.5, 25.10.1953

BCA 30.18.1.2/135.40.5, 25.04.1954

BCA 30.18.1.2/480.68.8, 15.07.1950

BCA 162.497.2/Dosya Ek: 960/21 10-9-0-0

BCA 196.607.1/Dosya Ek: 960/21 10-9-0-0

Diğer Kaynaklar

- 5680 sayılı Basın Kanunu. (1950). *TBMM Zabıt Ceridesi*, 77-83.
- Ağaoğlu, S. (1967). *Arkadaşım Menderes*. Rek-Tur kitap servisi.
- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye: 1945 - 1980* (2. baskı). Hil Yayın.
- Alacı, B. (2021). İktidarının ikinci döneminde (1954-1957) Demokrat Parti politikalarının muhalif basına yansımaları: Akis Dergisi örneği. *Belgi Dergisi*, 22, 453-480.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti, 1946-1960* (1. baskı). Phoenix.
- Alemdar, K. (1996). Anadolu Ajansı (1920-1980) devlet propaganda örgütünün gelişimi. *İletişim ve tarih* içinde (1. bs, ss. 58-127). İmge Kitabevi.
- Alemdar, K. (2014a). Demokrat Parti yönetiminde iletişimin denetimine yeni bir örnek: Özel mektupların okunması ve kopyalanması". *İletişim Araştırmaları*, 12(1), 45-75.
- Alemdar, K. (2014b). Tan olayı ve Zekeriya Sertel'in ABD'ye iltica girişimi. F. Özbilgen (Ed.), *Hıfzı Topuz'a armağan kitabı: İletişimin devrim yılları* içinde (1. bs, ss. 19-52). İLAD.
- Alemdar, K. (2017a). Demokrat parti döneminde resmi ve özel ilanlar. *Türkiye'de kitle iletişimi: Dün, bugün, yarın* içinde (2. bs, C. 1, ss. 248-250). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti.
- Alemdar, K. (2017b). Demokrat Parti ve basın. *Türkiye'de kitle iletişimi: Dün, bugün, yarın* içinde (2. bs, C. 1, ss. 232-243). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti.
- Alemdar, K. (2017c). Neşriyat Türk Anonim Ortaklığı. *Türkiye'de kitle iletişimi: Dün-bugün-yarın* içinde (2. bs, C. 1, ss. 271-275). Gazeteciler Cemiyeti.
- Alemdar, K. (2017d). Tek parti yıllarının iletişim politikaları 1920-1950. *Türkiye'de kitle iletişimi:dün-bugün-yarın* içinde (2. bs, C. 1, ss. 32-40). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Arcan, H. E. (2016). Nail Güreli ile Sözlü Tarih Görüşmesi. S. Gezgün, V. Polat, & H. E. Arcan (Ed.), *Türkiye sözlü basın tarihi* içinde (1. basım, ss. 1-42). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arcayürek, C. (1985). *Demokrasinin ilk yılları 1947-1951* (2. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Atalay, L. (2024). DP lideri Adnan Menderes'in söyleminde hürriyet: Hürriyet mücadelesinden hürriyet nizamına. *Mülkiye Dergisi*, 48(2), 369-402.
- Atuk, F. G. (2020). Medya ve iktidar ilişkisi bağlamında Demokrat Parti'nin ilan ve reklam politikaları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 533-556.
- Başar, A. H. (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın hatıraları* (M. Koraltürk, Ed.; 1. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Bayar, C. (t.y.). *Başvekilim Adnan Menderes* (1. Basım). Baha Matbaası.
- Berkes, N. (1997). *Unutulan yıllar* (1. baskı). İletişim.
- Bulunmaz, B. (2012). Türk basın tarihi içerisinde Demokrat Parti dönemi ve sansür uygulamaları. *Öneri Dergisi*, 10(37), 203-214.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi* (1. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Demokrat Parti. (1988). *Sosyalizm ve toplumsal mücadeleler ansiklopedisi* içinde (C. 6, ss. 1940-1968). İletişim.
- Ekşi, O. (2017). *Gazetecilikte geçen: O yıllar... (1952-1956)* (1. Basım). Kaynak Yayınları.

- Emre Kaya, A. E. (2011). Demokrat Parti döneminde basın-iktidar ilişkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(39), 93-118.
- Emre Kaya, A. E. (2023). Demokrat Parti döneminde basın. S. Güleç Solak, M. Kaya, Y. E. Ökmen, S. Ökten, Z. Zelan, & B. K. Aktuna (Ed.), *Türk basın tarihini yeniden düşünmek* içinde (1. bs, ss. 195-202). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Erdoğan, B. (2024). Demokrat Parti döneminin son yılında (1959-1960) yerel basının durumu: Resmi ilan ve reklam gelirleri tablosu ışığında bir analiz. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 36-47.
- Eroğul, C. (1970). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi* (1. bs). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Faik, B. (2001a). *Matbuat basın derken—Medya* (1. baskı, C. 2). Doğan Kitap.
- Faik, B. (2001b). *Matbuat basın derken—Medya: C. Cilt 2* (1. baskı). Doğan Kitapçılık.
- Gevgilili, A. (1981). *Yükseliş ve düşüş*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kabacalı, A. (1990). *Türkiye'de basın sansürü*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Karaca, A. (2009). *Necip Fazıl Adnan Menderes ilişkisi Mektuplar ve Belgelerle*. Lotus Yayınevi.
- Karagöz Kızılca, G. (2024). Türkiye'de basın tarihi çalışmaları: Lisansüstü tezler üzerine bibliyometrik bir inceleme. *Etkileşim*, 14, 222-245.
- Karakuş, E. (1977). *40 yıllık bir gazeteci gözü ile işte Ankara*. Hürriyet Yayınları.
- Kılıçık, H. (Ed.). (1991). *Adnan Menderes'in konuşmaları, demeçleri, makaleleri Mayıs 1950-Aralık 1951: C. 2. Cilt*. Demokratlar Kulübü Yayınları:3.
- Kılıç, E., & Kalkan, E. (2021). 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de sol ideolojinin güvenleştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 69, 343-359.
- Kubilay, Ç. (2014). Demokrat Parti döneminde basında ispat hakkı tartışmaları. *İletişim:araştırmaları*, 12(1), 11-43.
- Öymen, A. (2009). *Öfkeli yıllar* (1. baskı). Doğan Kitap.
- Pelivan, M. (2024). Sahte balayının sonu: Demokrat Parti iktidarında politik çatışmanın bir yansıması olarak Ulus gazetesinin kapatılması. *İlef Dergisi*, 11(2), 52-87.
- Sertel, M. Z. (1968). *Hatırladıklarım 1905-1950*. Yayıncılık Matbaası.
- Som, C. (2008). *Parazitli demokrasi Demokrat Parti'nin radyo davası*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Sunar, İ. (1988). *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (C. 8, ss. 2076-2087). İletişim.
- Toker, M. (1991a). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları: 1944-1973 DP yokuş aşağı 1954-1957* (2. Basım). Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1991b). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları, 1944-1973 DP'nin altın yılları 1950-1954* (Genişletilmiş 2. basım, C. 2). Bilgi Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *Türk basın tarihi: II. Mahmut'tan holdinglere* (2. bs). Remzi Kitabevi.
- Türk Barışseverler Cemiyeti'nin basına tebliği. (1950, Ağustos). *Barış Dergisi*, 4.
- Uzun, R. (2010). Basın Etiği Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Basın Birliği. N. Güngör (Ed.), *Cumhuriyet Döneminde İletişim Kurumlar Politikalar* içinde (1. bs, ss. 129-150). Siyasal Kitabevi.

- Uzun, R. (2014). Medya-siyaset ilişkileri: Türkiye'de savunucu gazetecilik olgusunun incelenmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 39, 129-147.
- Uzunçayır, C. (2024). Yüzüncü yılında Türkiye Cumhuriyeti: Cumhuriyet-demokrasi tartışması bağlamında bir değerlendirme denemesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31(4), 695-722.
- Üstün, H. (2020). Türk Basın Birliği: İslah Girişimi ve Kapatılması (1944-1946). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2020(50), 28-45.
- Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti iktidarı ve basın (1950-1960). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 481-505.
- Yılmaz, M., & Doğaner, Y. (2006). Demokrat Parti döneminde bakanlar kurulu kararı ile yasaklanan yayınlar. *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 22, 151-204.